

Turkish Studies **Historical Analysis**

Volume 14 Issue 4, 2019, p. 833-846
DOI: 10.29228/TurkishStudies.39838
ISSN: 2667-5552
Skopje/MACEDONIA-Ankara/TURKEY

INTERNATIONAL
BALKAN
UNIVERSITY

EXCELLENCE FOR THE FUTURE
IBU.EDU.MK

Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info/Makale Bilgisi

✍ *Received/Geliş:* 20.11.2019

✓ *Accepted/Kabul:* 20.12.2019

📅 *Report Dates/Rapor Tarihleri:* Referee 1 (26.11.2019)-Referee 2 (02.12.2019)

This article was checked by iThenticate.

DÜNYA EKONOMİK KRİZİ SONRASI TÜRKİYE’NİN DEVLETÇİLİĞE İNTİKALİ VE İZLEMİŞ OLDUĞU KALKINMA POLİTİKALARI

Feyzullah EZER*

ÖZ

Cumhuriyet’in kuruluşundan itibaren uygulanan ekonomi politikalarının temeli 1923 yılında İzmir’de gerçekleştirilen İzmir İktisat Kongresi’nde alınan kararlara dayanmaktadır. Kongre sonunda alınan kararlarda hakim olan ortak görüş, ekonomik faaliyetlerin piyasa kurallarına göre yapılması ve mümkün mertebe devletin müdahale etmemesi gerektiği yönünde şekillenmiştir. Liberal düşünceye dayanan bu uygulama 1930 yılına kadar ağırlıklı olarak uygulanmıştır. Aslında Lozan Barışı’da özellikle gümrük uygulamaları bakımından 1929 yılına kadar devletin ekonomiye müdahale etmesini önleyen hükümler içermektedir.

1929 yılında ekonomideki en büyük olumsuzluk, New York borsasında patlak veren ve dünya ticaretini derinden etkileyen Dünya Ekonomik Krizi olmuştur. Kriz dünya tarım ürünleri piyasalarını durma noktasına getirmiş ve bu durumdan Türk ekonomisi de olumsuz etkilenmiştir. Türkiye gelişmeleri yakından takip ederek devlet bütçesinin asgari seviyede etkilenmesi için gerekli önlemleri almaya çalışmıştır. Ekonomik Kriz’den olumsuz etkilenen Türkiye yatırım yapabilmek amacıyla liberal sistemden devletçilik uygulamasına geçişi başlatmıştır.

Türkiye’de 1930 sonrası özel sektörün yapamadığı yatırımların sanayi planı çerçevesinde devlet eliyle yapılması projesi başlatılmıştır. 1930 yılında Sivas ziyaretinde bulunan dönemin Başbakanı İsmet İnönü, ziyaret sırasında yapmış olduğu konuşmada, devletçilik konusunu gündemine alarak, hedeflerinin ılımlı devletçilik esasına dayandığını belirtmiştir. Ayrıca konu ile ilgili olarak Atatürk’te yapmış

* Dr. Öğr. Üyesi, Fırat Üniversitesi, E-posta: fezer@firat.edu.tr

olduğu açıklamada, Türk Devleti'nin gayesinin özel sektörün sahip olduğu bütün yatırımlara el koyarak üretimi engelleyen sosyalizm yöntemine dayanan bir sistem olmadığını, özel sektörün yapamadığı yatırımların devlet eliyle yapılmasından ibaret olduğunu açıklamıştır. 1933 yılından itibaren uygulanmasına geçilen devletçilik politikasıyla, ekonomide devletin daha aktif olması planlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Atatürk, Dünya Ekonomik Krizi, Devletçilik, Sanayi Planı.

DEVELOPMENT STRATEGIES OF TURKEY AFTER WORLD ECONOMIC CRISIS AND ITS TRANSITION TO STATISM POLICIES

ABSTRACT

The foundation of the economic policies implemented since the foundation of the Republic was based on the decisions taken at the Izmir Economic Congress held in Izmir in 1923. The common opinion prevailing in the decisions taken at the end of the congress was shaped that the economic activities should be carried out according to market rules and the state should not intervene as much as possible. This practice, which is based on liberal thinking, was mainly applied until 1930. In fact, Lausanne Peace contains provisions that prevent the state from intervening in the economy until 1929, especially in terms of customs practices.

The major economic downturn in 1929 was the World Economic Crisis, which broke out on the New York stock exchange and deeply affected world trade. The crisis brought the world agricultural products markets to a standstill and the Turkish economy was affected negatively. Turkey closely followed developments affecting the state budget at minimum level has tried to take the necessary measures to. Turkey who affected negatively from economic crisis has started to transition from the liberalism to statist system in order to make the necessary investments.

Some investments which cannot be done by private sector made by the state under the industry plan project was launched in 1930 in Turkey. During his visit to Sivas in 1930, Prime Minister İsmet İnönü, in his speech during the visit, took the issue of statism to the agenda and stated that his objectives were based on the principle of moderate statism. In addition, in a statement he made to Atatürk on the subject, he explained that the aim of the Turkish State was not a system based on the socialism method that confiscated all investments owned by the private sector, but only made that investment which cannot be done by private sector. With the statism policy that has been implemented since 1933, the state is planned to be more active in the economy.

STRUCTURED ABSTRACT

The foundation of the economic policies implemented since the foundation of the Republic was based on the decisions taken at the

Izmir Economic Congress held in Izmir in 1923. The common opinion prevailing in the decisions taken at the end of the congress was shaped that the economic activities should be carried out according to market rules and the state should not intervene as much as possible. This practice, which is based on liberal thinking, was mainly applied until 1930. Decisions taken at the Turkey Economic Congress has been the mainstay of the enactment of laws that encourage private enterprise in 1927.

In spite of all the positive developments in the 1923-1929 period, the desired targets in the economy could not be achieved as the private sector was not financially strong enough. As a result of the recession in the world markets, a major economic crisis emerged in the USA in 1929. In many developed countries, especially the USA, after the crisis, stock markets collapsed, layoffs reached an extreme level and the impact of the economic crisis was severe. 3,000,000 in the United States in 1930. while unemployed, this ratio increased to 6,000,000 in 1931, to 10,000,000 in 1932 and to 13,000,000 in 1933. In this period, the foreign trade data of the USA also declined, while the imports in 1929 were 4.4 billion dollars and this ratio decreased to 1.3 billion dollars in 1932. The export revenues of the country, on the other hand, decreased from 5.2 billion dollars in 1929 to 1.6 billion dollars in 1932. Looking at the depth of the global economic crisis, the volume of foreign trade declined nearly threefold between 1930-1933.

The first reflection of economic crisis in Turkey, the Turkish lira has been to started quickly losing value against the British pound. The depreciation of the Turkish lira continued to increase between 1929 and 1931, and these developments led to a decline in confidence in the Turkish lira. The government attributed the reasons for these developments to the excessive imports due to the change in customs legislation rather than the economic crisis.

Turkey has started to change its economic policies are eyeing since 1930. In this period, the National Economy and Savings Society, which was established in order to start the industrialization activities, took action and ensured the convening of the First Industrial Congress on 22 April 1930. It is discussed in the congress that; effects of the economic crisis, raw materials for industrial organizations, capital and credit creation, tax, the Industrial Law of Incentives, education and transportation. After the congress, the economic management prepared a report dated 21 May 1930 and submitted it to the Parliament. In the report submitted to the Assembly, it was briefly emphasized that the state would play an active role in regulating the economy. During this period, the First Five-Year Industry Plan was prepared for the industrial sector. The objectives were determined with the First Five-Year Industry Plan prepared in line with the recommendations of the experts. However, the First Five-Year Industrial Plan has not been written directly in relation to agriculture and other service sectors prepared exclusively for the industrial sector.

The First Five-Year Industrial Plan was shaped and put into force in 1934 and planned to be completed between 1934-1938. Within the scope of the plan, the completion of 20 facilities was put on the agenda and it was calculated that it would cost 45.000.000 TL in total. Completed in 1936, earlier than the scheduled date and a portion of the

funding for the facilities that are crucial in the development of Turkey, has been provided by Ziraat Bank, İşbank and Sümerbank. With the First Five-Year Industry Plan, weaving factory in Kayseri, paper factory in İzmit, printing factory in Nazilli, wool factory in Bursa, iron and steel factory in Karabük and so on. facilities were established. In addition, railway construction works have been accelerated in order to meet the transportation needs of industrial and production facilities. The financing of the facilities established and planned to be established was generally obtained from domestic sources and there was not much borrowing from foreign countries. During the completion of the facilities, foreign debt was borrowed from Russia by USD 8,000,000 with a maturity of twenty years and by £ 16,000,000 from the UK.

The successful completion of the First Five Year Industry Plan was prepared in 1936 on the Second Five-Year Plan, it is planned to establish industrial units face new factory in Turkey's various regions. According to this; mining, electricity, hard coal, food, chemical, machinery, shipbuilding etc. production facilities are planned. In the Second Five-Year Industrial Plan, which was put into force in September 1938, the facilities to be built were estimated to be completed to approximately 200 million TL. The government stated that the facilities to be established would require large resources but difficulties in obtaining resources could be overcome. However, with Atatürk's death in 1938 and İsmet İnönü's election as President, the government's ideas on investments began to change. The possibility of a world war approaching again and the defense costs started to increase has caused the government to abstain about the supply of resources. Upon the resignation of Prime Minister Celal Bayar in 1939 and the appointment of Refik Saydam as Prime Minister, it was decided to recalculate the cost of the new development program. According to the report prepared as a result of the examination, it was recommended that the cost increases would be in such a way that it would not force the budget and it would be appropriate to postpone it. The Government, in a secret letter published on 13 March 1939, concerning the Second Industrial Plan, reported that the investment plan, put into force in 1938, was canceled.

The Second Five-Year Industrial Plan, which entered into force in 1938, was more comprehensive than the first, but could not be completed in 1939 after the outbreak of the Second World War.

Keywords: World Economic Crisis, Atatürk, Statism, Industrial Plan.

Giriş

Milli Mücadele'nin başarıyla sonuçlanması üzerine Mustafa Kemal Atatürk liderliğindeki Türkiye'de, henüz Cumhuriyet ilan edilmeden ülkenin iktisadi problemlerini görüşmek ve çözüm üretebilmek amacıyla İzmir'de geniş katılımlı bir kongre düzenlenmesi planlanmıştır. 17 Şubat 1923 tarihinde İzmir'de toplanan Türkiye İktisat Kongresi'ne ülkenin değişik bölgelerinden 1135 kişi katılmış ve ülkenin geleceği adına önemli kararlar alınmıştır (Koç, 2000: 149). Bu Kongre iki nedenle düzenlenmiştir. Birincisi, üretici, sanayici ve çalışan kesimlerin sorunlarının tespit edilmesi, ikincisi ise; yabancı sermaye sahiplerinin Türkiye'ye yatırım yapmalarının sağlanması hususunda neler yapılabileceği konusunun ele alınmasıdır. Ayrıca yerli üretim faaliyetlerinin

geliştirilmesi ile ilgili planlama yapılması da gündeme alınmıştır (Durmuş ve Aydemir, 2016: 157-158). Türkiye İktisat Kongresi'nin açış konuşmasını yapan Atatürk özetle; "Ekonomi bir milletin yaşam gücü ve refah seviyesini belirleyen en önemli öğelerden biridir. Açıkça belirtmek gerekir ki şu ana kadar iktisadi gelişmemize yeterince önem veremediğimiz ortadadır. Aslında bağımsız bir devlet ve millet olmanın yolu ekonomik bakımdan da bağımsız olmayı gerektirir. Siyasi güç ve askeri başarılar ne kadar parlak olursa olsunlar, iktisadi güçle taçlandırılmadığı taktirde hiçbir surette ayakta kalabilme ve başarı şansı yoktur" şeklinde açıklama yapmıştır (Yücel, 2015: 17-18).

Türkiye İktisat Kongresi'nde kararlaştırılan esaslar; "Misak-ı İktisadi", "Tarımsal faktörler, sanayici ve işçi grupları" olmak üzere iki kısımdan oluşmuştur. Misak-ı İktisadi metninde Türkiye'ye karşı düşmanca tavır sergilemeyen yabancı sermayenin dilediği gibi yatırım yapabileceği belirtilmiştir. Kongre'de Tarım, madencilik, ulaşım ve sanayinin gelişmesi için bir takım kararlar alınmıştır. Bu kararlar özetle;

- 1- Milli bir bankanın kurulması,
- 2- Faaliyette olmayan maden alanlarının işletmesinin Türklere verilmesi,
- 3- Türkiye'ye ait limanlarda ticaret yapma yetkisinin yerli işletmecilere verilmesi,
- 4- Gemi taşımacılığı yapanlara kredi temini için denizcilik bankası kurulması,
- 5- Sanayide yerli üretimin geliştirilmesi ve gümrük politikasının gözden geçirilmesi,
- 6- Yerli sanayi tesislerinin kurulmasında gümrük muafiyeti uygulanması,
- 7- Teşviki Sanayi Yasası'nın üretici ve yatırımcıyı destekleyen şekilde yeniden düzenlenmesi,
- 8- Teşvik yasalarının yirmi beş yıl yürürlükte kalmasının sağlanması,
- 9- Yerli sanayi kuruluşlarında sermayenin en az % 75'inin Türklere ait olması,
- 10- Şirket kurallarının anlaşılır biçimde güncellenmesi, yetkililer tarafından şirket kurulması ve işletilmesinin kolay hale getirilmesi. 1923 yılında İzmir'de toplanan İktisat Kongresi kararları uyarınca liberal ekonomi anlayışının belirlenmesi ve ülkeye yabancı sermaye akışının temin edilmesi hususunda önemli adımlar atılmıştır (Embel, 2015: 148).

Türkiye İktisat Kongresi'nde kararlaştırılan hususlar, yerli üretimi desteklemeyi amaçlayan, özel sektör faaliyetlerini teşvik eden, mülkiyet haklarını garanti altına alan ve milliyetçi yönü ağır basan bir ekonomik düzenleme olarak ortaya çıkmıştır (Altıparmak, 1998: 171-172). Kongrede alınan kararlar daha sonraki dönemlerde Türkiye'nin iktisat politikasına yön vermiş ve özel teşebbüsü teşvik eden yasaların çıkarılmasının temel dayanağı olmuştur (Vural, 2008: 79). Türkiye İktisat Kongresi kararlarına göre; yerli ve yabancı sanayi sektörüne teşvik edici çeşitli destekler sunulması kapsamında 1927 yılında Teşviki Sanayi Kanunu çıkarılmıştır (Kahraman, 2005: 12).

Cumhuriyet hükümetleri, madencilik, orman işletmeciliği, ticaret ve ulaşım alanlarında yeni yatırımlar yapmak isteyen yabancı şirketlere ayrıcalıklı statüler tanımaya devam etmiştir. Bu şirketler; 1924 yılında İstanbul Seydiköy Gaz ve Elektrik Şirketi (Belçika sermayeli), 1925 yılında İzmir Telefon Şirketi (İsveç sermayeli), 1926 yılında İzmir Elektrik ve Tramvay Şirketi (Belçika sermayeli), 1927 yılında Zingal Ormancılık Şirketi (Belçika sermayeli), Güney Anadolu Manganez Madencilik Şirketi (Alman sermayeli), Kireçlik Krom Madencilik Şirketi Fransız sermayeli), 1928 yılında Adana Elektrik Şirketi (Alman sermayeli), Ankara Elektrik ve Gaz Şirketi (İngiliz sermayeli), Fethiye Simli-Kurşun Madencilik Şirketi (Fransız sermayeli), 1929 yılında ise, Ford Şirketi (ABD sermayeli) ve Kömür Madencilik Şirketi (Fransız sermayeli) Türkiye 'den ayrıcalıklı statü elde etmiştir. 1927 yılında TBMM tarafından kabul edilen bir yasayla İstanbul'da uluslararası bir "serbest bölge" kurulması kabul edilmiştir (Tezel, 1994: 195-196). Ayrıca, Amerika Ford

Motor Company, İstanbul'da kurmayı planladığı ve antlaşma imzaladığı otomotiv montaj fabrikası için, serbest bölge uygulaması haklarını elde etmiştir (BCA, Yer No: 30-18-1-2/1-5-12). Ford Şirketi, bu antlaşma ile Türkiye'de otomobil üretiminde montajcılığa dayanan ilk yabancı yatırımcı olarak dikkatleri üzerine çekmiştir. Sözleşmeye göre; Yılda 10.000 kapasiteye sahip olan Ford şirketi üreteceği otomobilleri yurt içi satışlara ek olarak, Balkanlar ve Ortadoğu'ya ihraç etmeyi planlamıştır. Fakat fabrikanın faaliyete geçirilmesi aşamasında Dünya Ekonomik Krizi ortaya çıkmıştır (Tezel, 1994: 195-196). Aslında özel sektör hükümetin beklentilerini karşılayabilecek seviyede yatırım yapamamıştır (Ezer, 2012: 34). Uluslararası ticarete daralmalar ve emtia fiyatlarının düşmesi 1921 yılında ilk ekonomik durgunluğun çıkmasına sebep olmuştur. 1927 yılına kadar ekonomik durgunluklar devam etse de, ortaya çıkan barış ortamının da etkisiyle, ticaret hacminde olumlu gelişmeler yaşanmıştır (Tekeli ve İlkin 1983: 2). Bu dönemde ABD, Avrupa ülkelerine kısa vadeli ekonomik yardımlar yapmış, bu ülkeler de elde ettikleri kaynakları imar faaliyetleri ve dış borç ödemelerinde kullanmışlardır (Kennedy, 1991: 331).

Lozan Antlaşması ile tespit edilen ekonomik kısıtlamalar 1929 yılında sona ermiş ve Türkiye gümrük vergilerinin tespitinde serbestçe karar verme imkânını elde etmiştir (Tokgöz, 2007: 51). Ancak 1929 yılında New York borsasında patlak veren ve dünya ticaretini derinden etkileyen Dünya Ekonomik Krizi ortaya çıkmıştır (Kazgan, 1988: 76). Kriz dünya tarım ürünleri piyasalarını durma noktasına getirmiş ve bu gelişmelerden tarım ürünleri ihraç eden Türkiye de olumsuz etkilenmiştir (Alkin, 1978: 16). James Devine, "Büyük Krizin Nedenleri Üzerine Bir Yorum (1929-1933)" isimli makalesinde, Dünya Ekonomik Krizi'ni bir binayı yakan ve çok büyük hasar veren yangına benzetmiştir (Devine, 1994: 122). Kriz nedeniyle işsizliğin arttığı ABD'de 1930'da 3.000.000 işsiz bulunurken, bu oran 1931'de 6.000.000'a, 1932'de 10.000.000'a, 1933 yılında ise 13.000.000'a yükselmiştir. Bu dönemde ABD'nin dış ticaret verilerinde de gerileme yaşanmış, 1929 yılı ithalatı 4.4 milyar dolar seviyesinde iken, bu oran 1932 yılında 1.3 milyar dolara, ülkenin ihracat gelirleri ise, 1929'da 5.2 milyar dolar seviyesinde iken, bu oran 1932 yılında 1.6 milyar dolara gerilemiştir (Beaud, 2003: 205-206). Küresel anlamda ekonomik krizin derinliğine bakıldığında, dış ticaret hacmi 1930-1933 yılları arasında yaklaşık üç kat azalmıştır (BCA, Fon Kodu: 030.10.0.0, Yer No: 116. 155,5).¹

Krizin Türkiye'ye ilk yansıması, Türk lirasının İngiliz sterlini karşısında hızlı bir şekilde değer kaybetmeye başlaması şeklinde olmuştur. Türk lirasının değer kaybı 1929-1931 yılları arasında artarak devam etmiş ve bu gelişmeler Türk lirasına olan güvenin azalmasına sebep olmuştur. Hükümet bu gelişmelerin sebeplerini ekonomik krizden ziyade, gümrük mevzuatının değişmesiyle aşırı şekilde yapılan ithalata bağlamıştır (Koçtürk ve Gölalan, 2010: 56). Başbakan İsmet İnönü TBMM'de milli para hakkında yapmış olduğu konuşmada, paradaki değer kaybının sebeplerini ve alınması gereken tedbirleri açıklamıştır. Açıklamadan iki gün sonra halkı tasarruf etmeye ve yerli malı kullanmaya teşvik etmek amacıyla Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti kurulmuştur. TBMM Başkanı Kazım Özalp başkanlığında kurulan bu cemiyet, halkı tasarrufa özendirmek amacıyla yoğun bir çalışma yürüterek, yerli malı sergileri, kongreler ve seminerler düzenlemiştir (Şağan, 2005: 52-54). Hükümet, Türkiye'nin ekonomik yapısının büyük oranda tarıma dayanması sebebiyle Ekonomik Kriz'den sanayileşmiş batılı ülkeler kadar etkilenmediğini açıklamıştır (BCA, Fon Kodu: 030.10.0.0, Yer No: 116. 155. 5).

1. 1930 Sonrası Ekonomide Devletçiliğe Geçiş Dönemi

1923-1929 döneminde bütün olumlu gelişmelere rağmen özel sektör mali açıdan yeterince güçlü olmadığından istenilen hedeflere ulaşılamamıştır (Ezer, 2012: 34). Küresel ekonomilerde de

¹ Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası yetkililerinin 10.07.1936 tarihinde hazırlamış oldukları rapora göre; dünya ticaret hacmi, 1929 yılında 142.500.000.000 TL iken, 1930 yılında 114.400.000.000 TL'ye, 1931 yılında 81.900.000.000 TL'ye, 1932 yılında 54.900.000.000, 1933 yılında ise; 49.500.000.000 TL'ye gerilemiştir. Daha geniş bilgi için bkz. *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)*, Fon Kodu: 030.10.0.0, Yer No: 116. 155,5, s. 2.

benzer durumlar yaşanmış, 1929 yılına kadar canlılığını koruyan milletlerarası dış ticaret durağan bir şekle dönüşerek ABD'de büyük bir ekonomik krizin ortaya çıkmasına sebep olmuştur (Arrighi, 2000: 434-435; Özcan, 1981: 17). Kriz sonrası başta ABD olmak üzere gelişmiş birçok ülkede borsalar çökmüş, işten çıkarmalar had safhaya ulaşmış ve ekonomik kriz etkisini ağır bir şekilde göstermiştir (Eğilmez, 2017: 60).

Ekonomik Kriz'in ilk dört yılında dünya ticaret hacminde üç kat daralma yaşanmıştır (BCA, Fon Kodu: 030.10.0.0, Yer No: 116. 155,5). Bu gelişmeler tarım ürünleri fiyatlarının da gerilemesine sebep olmuştur. O dönemde tarımsal ürün ihracatı yapan Türkiye miktar olarak daha fazla ürün sattığı halde, daha az döviz girdisi elde etmiştir (Parasız, 1998: 19-21). Örneğin 1928 senesinde kilogram fiyatı 15 kuruştan alıcı bulan buğday, 1931 yılında Türkiye pazarlarında ancak 2-2,5 kuruştan alıcı bulabilmiştir. Bu gelişmelere çözüm üretmek isteyen hükümet piyasalara müdahale etme kararı alarak, 1932 yılında "*Buğday Koruma Kanunu*" çıkarmış ve çiftçiden buğdayını satın almak için Ziraat Bankası'nı yetkilendirmiştir. Ziraat Bankası Genel Müdürlüğü kendisine verilen görev gereği tespit edilen 11 merkezde buğday alımı gerçekleştirmeye başlamıştır. Ancak kapsam alanı dışında kalan bölgelerde buğday fiyatları istenilen seviyelere çıkarılamamıştır. Bunun üzerine 1933-1935 yılları arasında yeni buğday alım merkezleri açılarak sayı 66'ya yükseltilmiştir (İnci, 2013: 273). Türkiye Dünya Ekonomik Krizi sonrasında ekonomik kalkınmasına çözüm üretebilmek amacıyla yeni arayışlar içerisine girerek, daha önce uygulamakta olduğu liberal ekonomi politikasından, 1932 yılı itibarıyla devletçi ekonomi politikasına yönelmeye başlamıştır (Öztürk, 2013: 136-137).

1930-1932 dönemi korumacı-devletçi ekonomi politikasının hakim olduğu döneme geçişi temsil eden yıllar olmuştur. Bu dönemde Türk Parasının Değerinin Korunması Kanunu, Merkez Bankası'nın kurulması ve Cumhuriyet Halk Fırkası'nın politikasında devletçiliğin yer bulması, ekonominin devletin kontrolü altına girmeye başladığının işareti olmuştur. Ülkenin ekonomi politikasının belirlenmesinde çok önemli etkinliği olan Merkez Bankası'nın 1930 yılına kadar kurulamamış olması ve yabancı uzmanların önerileriyle bu işlevi İş Bankası'nın üstlenmesi isteği İsmet Paşa tarafından kabul edilmemiştir (Eroğlu, 2007: 69-70). Merkez Bankası'nın kuruluşu, devletçi politikaları benimsemeye önemli rol oynamış, bu banka sayesinde dışarıdan yatırım gelmesi ve kredi temininde kolaylık sağlanmıştır (BCA, Yer No: 30-18-1-2/17-8-19). Dünya ekonomisinin girmiş olduğu büyük kriz yıllarında Türk ekonomisi dış ticaretin daralmasına rağmen, ülke içerisinde sanayileşme hamlesi başlatmayı başarmıştır. Bu dönemde devletçi ekonomi politikaları, devlet işletmeciliği ve fiyat mekanizmaları olmak üzere iki şekilde yürütülmüştür. Bu kapsamda bir takım yasal düzenlemeler getirilmiştir. Dış ticaret alanında çay, şeker ve kahve ithalatının tek elden yapılması hakkında kanun çıkarılarak piyasaya müdahale edilmiştir. Ayrıca denizyolları, limanlar ve endüstri ile ilgili ithalat yapılmasına dair yasal düzenlemeler getirilerek ithalatı kısıtlama yoluna gidilmiştir (Eroğlu, 2007: 69-70).

Türkiye'de gelir seviyesinin düşük olması, yüksek gelir sahiplerinin lüks tüketime meyilli olmaları, teknik donanım eksikliği, yabancı sermaye azlığı ve Teşvik-i Sanayi Kanunu'nun ortaya koyduğu ayrıcalıklara rağmen özel sektörün istenilen yatırımları yapmakta yetersiz kalması, devletçilik uygulamasını zaruri hale getirmiştir. Devletçilik, 1932-1939 yılları arasında Türkiye'de resmi devlet politikası olarak geçerliliğini korumuştur. Aslında bu politika yoğun devlet yatırımlarını içeren karma ekonomi modeli olarak uygulanmıştır. Devletçilik politikasını üç ana başlık altında incelemek mümkündür. Bunlar;

1- Devletin sanayi kuruluşlarını inşa ederek işletmesi, sermaye temini konusunda doğrudan rol oynaması geçiş döneminde zorunluluktan kaynaklanan bir uygulama olmuştur.

2- Türkiye'nin devletçilik uygulaması kısmi olup sanayi sektörünü kapsamıştır.

3- Devlet tarafından doğrudan yatırım yapılan tüm alanlar tekel konumunda olanlar hariç, özel sektörün faaliyetlerine herhangi bir kısıtlama getirilmemiştir. Devletçilik 5 Şubat 1937 tarihinde çıkarılan bir yasayla anayasa ilkesi olmuş ve bir anlamda ülke çıkarları için hayati önem taşıyan tesislerin devlet eliyle kurulması şeklinde tanımlanmıştır (Özyurt, 1981: 123-124).

Atatürk döneminde "*Devletçilik*" uygulamasının hayata geçirilmesini sağlayan kararlar, 1930-1933 döneminde resmileşmiş ve bir model şeklini almıştır. Bu modelin ana fikri "*Devlet rehberliğinde planlı sanayileşme*" olmuştur (Tokgöz, 2007: 77). Özellikle Ekonomik Kriz sonrası değişen ekonomi politikası sonucu, devlet eliyle kalkınma planı tekrar ön plana çıkmıştır (Çavdar, 1992: 211-212). Sanayileşme faaliyetlerini araştırmakla görevli Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti rehberliğinde 22 Nisan 1930'da "*Birinci Sanayi Kongresi*" düzenlenmiştir. Kongrede 1929 Ekonomik Krizi'nin Türkiye'ye yansımaları, üretim, hammadde, ulaşım ve kredi sorunları ele alınmıştır. Kongre sonrası hükümet hazırlamış olduğu ekonomi programını meclis onayına sunmuştur. Programda devletin ekonomiye daha çok müdahil olması, ekonomiyi düzenleme rolünü üstlenmesi açık şekilde ifade edilmiştir (Ülken, 1984: 91-92). Bu dönemde ekonomik krizin olumsuz etkilemiş olduğu önemli alanlardan biri de tarım sektörü olmuştur. Tarım kesiminde ki olumsuz şartlar çoğunluğu kırsal kesimde yaşayan vatandaşlar arasında memnuniyetsizlik yaratmıştır (Parasız, 1998: 26). Ekonomik faaliyetlerini sıkılaştıran hükümet 30 Haziran 1930'da, 1715 sayılı kanunla Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası'nı kurmuş ve 1932 yılından itibaren faaliyete geçmesini sağlamıştır (Çelebican, 1982: 26). Ekonomik Kriz sonrası ülke içerisinde yatırımlarını devam ettirmek isteyen hükümet, 1932 yılında Birinci Beş Yıllık Sanayi Planını hazırlayarak sanayileşme hamlesini başlatmıştır (Türkiye'de Toplumsal ve Ekonomik Gelişmenin 50 Yılı, 1973: 155). 1932 sonrası ortaya çıkan devletçilik uygulamaları bazı dönemlere ayrılmıştır. Bu dönemler kısaca;

1- 1932 yılı devletçilikle ilgili müdahaleci yasaların çıkartıldığı ve devletçiliğin hakim olmaya başladığı dönem,

2- 1933-1937 dönemi devlet müdahalesinin planlı ekonomi şeklinde genişletilerek uygulandığı dönem,

3- 1937-1938 dönemi ise, devletçilik sisteminin önemini yitirmeye başladığı dönem olmuştur.

Devletçilik uygulamasının benimsenerek başarıyla uygulanması hükümeti ekonomik planlama yapma konusunda istekli davranmaya yöneltmiştir. Böylece Birinci ve İkinci Beş Yıllık Sanayi Planları ortaya çıkmış ve hayata geçirilmiştir (Özyurt, 1981: 126).

2. Birinci Beş Yıllık Sanayi Planının Tatbik Edilmesi (1934-1938)

Cumhuriyet döneminde kalkınmanın hayata geçirilebilmesi için yeni bir sermaye birikimine ihtiyaç duyulmuştur. Hükümet yetkilileri, bu ihtiyacın temin edilmesinin yolunun sanayileşmeden geçtiğine inanmışlardır. Cumhuriyet rejimi sanayileşmeyi ekonomik kalkınmanın temel aracı sayarak bağımsızlıkla eş anlamlı görmüştür. Dönemin koşulları içerisinde ihtiyaç duyulan temel sanayi ürünlerinin üretilmesi, toplumsal kalkınma ve üretkenliğinin artırılması en önemli hedefler arasında yer almıştır. Türkiye'nin mutlaka sanayileşmesi gerektiği hususu kamuoyunun hem fikir olduğu ortak değerlerden biri olmuştur. Sanayileşme ve üretim tesisleri kurulması halkın temel ihtiyaçlarının karşılanması açısından büyük önem arz etmiştir. Buna göre, ülke içerisinde tüketilen mamullerin önemli kısmının karşılanması durumunda milli ekonomi rayına oturmuş ve hedefine ulaşmış olacaktır. 1930 yılına kadar özel sektöre yönelik destekleyici yasaların çıkarılmasına rağmen ekonomik kalkınma ve sanayileşme hamlelerinde istenilen seviyelerin çok gerisinde kalınmıştır (Şahinkaya, 2012: 2).

Türkiye, 1930 yılından itibaren izlemekte olduğu ekonomi politikasını değiştirmeye başlamıştır (Çavdar, 1992: 211-212). Bu dönemde sanayileşme faaliyetlerini başlatabilmek amacıyla daha önce kurulmuş olan Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti harekete geçerek 22 Nisan 1930'da Birinci Sanayi Kongresi'nin toplanmasını sağlamıştır. Kongrede Ekonomik Kriz'in etkileri, Sanayi kuruluşları için hammadde, sermaye ve kredi oluşturma, vergi, Teşviki Sanayi Kanunu, eğitim ulaştırma vs. ele alınmıştır. Kongre sonrası ekonomi yönetimi 21 Mayıs 1930 tarihli bir rapor hazırlayarak TBMM'ne sunmuştur. Meclise sunulan programda kısaca, devletin ekonomiyi düzenlemede etkin rol oynayacağı açıkça vurgulanmıştır (Ülken, 1984: 91-92). Bir tarım ülkesi olan Türkiye'de Krizden en fazla etkilenen kesimlerin başında gelen tarım sektörünün düşen fiyatlar nedeniyle satın alma gücü büyük oranda zayıflamıştır (Parasız, 1998: 26). Atatürk konuyla ilgili olarak TBMM'de 1 Kasım 1930 tarihinde yapmış olduğu konuşmada, "...Efendiler; bilhassa gelir kaynakları tarıma bağlı olan ülkelerde büyük çapta bir iktisadi kriz bulunmaktadır. Bu kriz bizim ülkemizi de etkisi altına almıştır. Ekonomik kriz ve kurak geçen senelere rağmen ülkemiz insanının göstermiş olduğu olağanüstü gayret ve karşı koyma, ancak bizim milletimizin bağrında ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin almış olduğu tedbirlerle izah edilebilir" demiştir (İnan, 1972: 112).

Hükümet ekonomik sıkıntılara rağmen, millileştirme politikası kapsamında yabancı şirketler tarafından işletilen demiryolu, limanlar ve kömür işletmelerini devlet kontrolüne almıştır (Aydemir, 1992: 347). Devlet'in yapmış olduğu millileştirme uygulaması İngiltere'nin İstanbul Başkonsolosu Sir Alexander Telford Waugh ve bazı yabancı devlet adamları tarafından eleştirilmiştir. Sir Alexander Waugh, 1930 yılında görevini tamamlayarak İngiltere'ye dönüşünde; "Türkiye'nin en önemli limanlarından biri olan İstanbul Limanına yabancı gemilerin girişlerine izin verilmemesi izah edilemez bir gelişmedir. Bu gelişme sonucunda İstanbul limanı feda edilmiş ve ticari faaliyetler büyük oranda diğer limanlara kaymış durumdadır" şeklinde açıklama yapmıştır (Mango, 2007: 538-539).

Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı'na giden süreç 1930 yılında Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras'ın Sovyetler Birliği ziyareti, 1932'de Başbakan İsmet İnönü'nün gerçekleştirdiği ve siyasi sonuçlarından ziyade ekonomik sonuçlarının ön plana çıktığı Sovyetler Birliği gezisi ile başlamıştır. Tevfik Rüştü Aras'ın ziyaretinde yer alan ve ziyaret sonrası Moskova'da bulunan Falih Rıfkı Atay'ın hazırlamış olduğu "Yeni Rusya" isimli kitabı bu konuya gösterilen ilginin tezahürü olmuştur. İsmet İnönü Sovyetler Birliği ziyareti esnasında Stalin ile de görüşerek Birinci Beş Yıllık Sanayi Planının ön hazırlık aşamasını başlatmıştır. Sovyetler Birliğinin sanayi şehirlerinden Moskova ve Leningrad'da bulunan tesislerde yapılan incelemeler sonunda, bu ülkeden 20 yıl vadeli, karşılığı mal olarak ödenecek 8.000.000 dolar tutarında kredi temin edilmiştir. Söz konusu kredi iki ülke arasında imzalanarak 21 Ocak 1934 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Ayrıca Türkiye'de kurulması planlanan tekstil sanayisi için getirilmesi planlanan makinelerin yüzde doksanının Sovyet Rusya'dan temin edilmesi kararlaştırılmıştır (Özder, 2017: 155-156). Yapılan anlaşma gereği Sovyet uzman heyeti Ağustos 1932'de Türkiye'ye davet edilmiştir. İktisat Profesörü Orloff başkanlığında Türkiye'ye gelen heyet, içerisinde pamuklu dokuma, kumaşların düzenlenmesi uzmanı, mimar, su ve kanalizasyon uzmanı, jeoloji uzmanı, inşaat ve enerji uzmanları yer almışlardır (Kalaycı, 2009: 166). Heyet üyeleri Eskişehir, Kayseri, Malatya, Sivas, Denizli, Konya, Adana ve İzmir vilayetlerinde incelemelerde bulunmuştur. Orloff başkanlığındaki Sovyet heyeti 1932 yılı sonunda Ankara'da Başbakanlık Makamına, Türkiye'de kurulması planlanan pamuk, keten, kendir, kimya ve demir sanayi başlıklı bir rapor sunmuşlardır. Raporla üretim başta olmak üzere fabrika inşaatlarından alt yapı yatırımlarına kadar oldukça detaylı önerilere yer verilmiştir (Özder, 2017: 155-156).

Uzmanların önerileri doğrultusunda hazırlanan Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı ile hedefler belirlenmiştir. Planda hazırlanan hedefler incelendiğinde Türk ekonomisinin kalkınması için gerekli olan sanayi politikasının öncelikli olarak uygulanması gerektiği açıkça anlaşılmaktadır.

Ancak Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı yalnızca sanayi sektörüne yönelik olarak hazırlanmış tarım ve diğer hizmet sektörleri ile ilgili olarak direk bir madde yazılmamıştır. 1930 yılı itibarıyla sanayi sektörünün GSMH içerisindeki payının % 15 civarında olduğu, ekonominin geriye kalan % 85'inin plan dışında kaldığı anlaşılmaktadır. Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı ile hedeflenen faaliyetler;

1- Hammaddesi ülke topraklarında bulunan veya kısa sürede temini mümkün olan sanayi alanlarını içermesi,

2- Kurulması planlanan tesisler büyük sermaye ve teknoloji gerektirdiğinden, bu tesislerin devlet veya milli kuruluşlar eliyle yapılması,

3- Kurulması planlanan tesislerin üretim kapasitelerinin ihtiyaç ve tüketim oranlarının göz ardı edilmeyerek gerçekçi hesaplar içermesi.

Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı ile büyük ölçüde gerçekleştirilen sanayi dalları beş kısımdan oluşmaktaydı. Bunlar kısaca;

1- Dokuma sanayi (Pamuk, kendir, yün),

2- Maden Sanayi (Demir, çelik, kükürt, bakır),

3- Kâğıt Sanayi (Selüloz),

4- Kimya Sanayi (Sunı ipek, fosforik asit, süper fosfat, kireç kaymağı, kibrit vd.),

5- Taş-Toprak Sanayi (Cam, Çimento, Şişe, Seramik) olarak hayata geçirilmiştir (Özçelik ve Tuncer, 2007: 260-261).

Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı,1934 yılında yürürlüğe konulmuş, 1934-1938 yılları arasında tamamlanması planlanmıştır. Plan dahilinde 20 tesisin bitirilmesi gündeme alınmış ve toplam 45.000.000 liraya mal olacağı hesaplanmıştır. Planlanan tarihten daha önce 1936 yılında tamamlanan Türkiye'nin adeta can damarı olan tesisler için maddi kaynakların bir kısmı Ziraat Bankası, İş Bankası ve Sümerbank tarafından temin edilmiştir (Tokgöz, 2007: 78-79). Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı ile, Kayseri'de dokuma fabrikası, İzmit'te kağıt fabrikası, Nazilli'de basma fabrikası, Bursa'da yün fabrikası, Karabük'te demir çelik fabrikası vd. tesisler kurulmuştur. 1933 yılında Sümerbank, 1935 yılında yeraltı araştırmalarını desteklemek amacıyla Etibank kurulmuştur. Bu dönemde faaliyete geçirilen bir diğer kuruluş Maden Tetkik Arama Enstitüsü olmuştur. Ayrıca sanayi ve üretim tesislerinin ulaşım ihtiyaçlarının giderilmesi amacıyla demiryolu yapım çalışmalarına hız verilmiştir. Kurulan ve kurulması planlanan tesislerin finansmanı genellikle yerli kaynaklardan temin edilmiş, dış ülkelere çok fazla borç para alınmamıştır. Tesislerin tamamlanması aşamasında, Rusya'dan yirmi yıl vadeli 8.000.000 dolar, İngiltere'den ise, 16.000.000 sterlin dış borç alınmıştır (Töre, 1982: 59).

Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı'nın başarıyla tamamlanması üzerine 1936'da hazırlanan İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı ile Türkiye'nin muhtelif bölgelerinde 100 adet yeni fabrika kurulması planlanmıştır (Aktan, 1972: 47). İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı birincisine göre daha geniş kapsamlı hazırlanmıştır. Buna göre; maden, elektrik, taş kömürü, gıda, kimya, makine, gemi yapımı vs. alanlarda üretim tesisleri kurulması gündeme alınmıştır. (Dokuyan, 2014: 25).

3. İkinci Beş Yıllık Sanayi Planının Tatbik Edilmesi (1936-1939)

Birinci Beş Yıllık Sanayi Planının uygulanması henüz sona ermeden, 1935 yılında İkinci Beş Yıllık Sanayi Planının hazırlanması için çalışmalar başlatılmıştır. Bu çalışmalar kapsamında Ocak 1936'da Ankara'da daha çok kamu sektöründe çalışan teknik personel ve yöneticilerin katıldığı bir sanayi Kongresi toplanmış ve alınan kararlar İktisat Bakanlığı'na sunulmuştur. Kasım 1936'da hazırlanan rapora son şekli verilerek İktisat Bakanlığı tarafından Başbakanlığa sunulmuştur (Tezel, 1994: 305). 1 Kasım 1938 tarihinde TBMM'de Atatürk adına açış konuşması yapan Celal Bayar, İkinci Beş Yıllık kalkınma planından geniş şekilde bahsetmiş, enerji,

madencilik ve ulaştırma sektörlerine yapılacak yatırımları gündeme getirmiştir (İnan, 1972: 161-162). İktisat Vekili Celal Bayar hazırlanmış olan ve öneriler içeren kongre plan taslağı kitapçığının kapak yazısında, Başbakan İsmet İnönü'ye hitaben; *"Türkiye için sanayileşme, kudretli tabirinizle bir milli varlık savaşı ve bir milli müdafaa mücadelesidir. Hiçbir fedakârlık ve sıkıntı, bir milli mücadelenin sonucuyla kıyaslanamaz."* şeklinde yazmıştır. Bu değerlendirmeler, devleti yöneten kişilerin ekonomik ve siyasi bağımsızlığın devamı için sanayileşmenin hayati önem taşıyan bir milli hedef olduğunu göstermektedir (Tokgöz, 2007: 82).

İkinci Beş Yıllık Planı birincisine kıyasla ayrıntılı olarak mühendislik ve fiyat analizine dayanmaktaydı. İkinci Beş Yıllık Sanayi Planınının 110 milyon liraya mal olacağı, bu maliyetin 45 milyon liralık bölümünün döviz harcaması gerektireceği öngörülmüştür. Yatırımlar tamamlandığı takdirde, üretim ve sanayi tesislerinin yıllık 100 milyon Türk Lirası değerinde üretim yapacakları ve bunun 35 milyon liralık kısmının ihraç edilebileceği hesaplanmıştır. Ayrıca 35.000 kişiye istihdam sağlanacağını tahmin edildiği açıklanmıştır. Sanayileşme planı, Türkiye'nin o günkü koşullarına göre çok geniş kapsamlı ve pahalı bir yatırım olarak hazırlanmıştır. Sanayi tesisleri olarak; krom, bakır, taş kömürü, metal ürünleri, tarım alet ve makineleri, ısıtma ile ilgili soba ve radyatör üretim tesisleri, demir boru fabrikaları kurulması planlanmıştır. Ayrıca yılda 450 adet uçak motoru üretecek bir fabrika projesi, kimya sanayi ürünleri, çimento fabrikaları, elektrik enerjisi, gıda sanayi ürünleri ve liman yapımı ile ilgili birçok proje hazırlanmıştır (Tezel, 2007: 305-310).

Eylül 1938'de yürürlüğe konulan dört yıllık sanayi planı 1936 yılında hazırlandığından maliyetin üzerinde bir fiyata, yaklaşık 200 milyon liraya tamamlanması tahmin edilmiş ve hükümet kaynak temini konusunda sıkıntıların aşılabileceğini belirtmiştir. Ancak, 1938 yılında Atatürk'ün ölümü ve İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanı seçilmesiyle hükümetin yatırımlar konusundaki fikirleri değişmeye başlamıştır. Yeniden bir dünya savaşının yaklaşma ihtimali ve savunma giderlerinin artmaya başlaması, hükümetin kaynak temini konusunda çekimser olmasına neden olmuştur (Tokgöz, 2007: 82). 1939 yılında Başbakan Celal Bayar'ın istifa etmesi ve Refik Saydam'ın Başbakan olması üzerine yeni kalkınma programının maliyet hesabının tekrar yapılmasına karar verilmiştir. Yapılan inceleme sonunda hazırlanan rapora göre, maliyet artışlarının bütçeyi zorlayacak boyutlarda olduğu ve ertelenmesinin uygun olacağı tavsiye edilmiştir. Hükümet İkinci Sanayi Planı ile ilgili olarak 13 Mart 1939 tarihinde yayımlanmış olduğu gizli bir yazı ile 1938 yılında yürürlüğe konulan yatırım planının iptal edildiğini bildirmiştir (Tezel, 2007: 305-310). 1938 yılında yürürlüğe giren İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı 1939 yılında İkinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesi üzerine tamamlanamamıştır (Başol, 1983: 62-63).

Sonuç

Sanayi Devrimi sonucu güçlenen batılı devletler, kapitülasyonların da etkisiyle Osmanlı pazarlarına hakim olmaya başlamışlardır. 1838'de İngiltere ile imzalanmış olan Ticaret Antlaşması sonucu bu ülkeye verilen imtiyazlar daha sonra Fransa ve diğer batılı devletlere de tanınmıştır. Verilen imtiyazlar sonucu Osmanlı Devleti'nin ithalatı giderek artmaya başlamıştır. Bu gelişmeler Osmanlı topraklarının adeta açık pazar haline gelmesinin kapılarını açmış ve batılıların kalkınmalarına katkı sağlamıştır. XX. Yüzyılda kendisini toparlamakta zorlanan Osmanlı Devleti Trablusgarp ve Balkan Savaşları sonucu toprak kayıplarına uğramıştır. 1914 yılında başlayan I. Dünya Savaşı sırasında önce tarafsız kalan Osmanlı Devleti daha sonra Almanya'nın dahil olduğu İttifak Devletleri safında yer almıştır. I. Dünya Savaşı sonunda İttifak Devletlerinin yenilgiyi kabul etmeleri üzerine Osmanlı Devleti 'de 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Mütarekesi'ni imzalayarak savaştan çekilmiştir.

Mütareke sonrası İtilaf Devletleri tarafından haksız bir şekilde ülkenin birçok bölgesinde başlatılan işgalleri kabul etmeyerek direniş gösteren Türk Milleti, Mustafa Kemal Paşa önderliğinde Milli Mücadeleyi başlatmıştır. Milli Mücadele sırasında işgaller nedeniyle ülke kaynaklarının büyük kısmından yararlanılamamıştır. Bütün olumsuzluklara rağmen Milli

Mücadele'nin başarıyla sonuçlanması üzerine Mustafa Kemal Atatürk liderliğindeki Türkiye'de, daha Cumhuriyet ilan edilmeden ülkenin iktisadi problemlerini görüşmek ve çözüm üretebilmek amacıyla İzmir'de geniş katılımlı bir kongre düzenlenmesi planlanmıştır. 17 Şubat 1923 tarihinde İzmir'de toplanan Türkiye İktisat Kongresi'nde kararlaştırılan hususlar, yerli üretimi desteklemeyi amaçlayan, özel sektör faaliyetlerini teşvik eden, mülkiyet haklarını garanti altına alan bir ekonomik düzenleme ortaya koymuştur. Kongrede alınan kararlar daha sonraki dönemlerde Türkiye'nin iktisat politikasına yön vermiş, liberal ekonomi politikasının uygulanması ve özel teşebbüsü teşvik eden yasaların çıkarılmasının temel dayanağı olmuştur.

Türkiye Cumhuriyeti kuruluşundan itibaren topyekûn kalkınma hamlesi başlatarak modern bir devlet oluşturma yolunda Mustafa Kemal Atatürk liderliğinde birçok engeli aşmayı başarmıştır. 1923-1929 döneminde ekonomide olumlu gelişmeler yaşansa da istenilen seviyelere ulaşılamamıştır. Türkiye Lozan sonrası ekonomide geçiş sürecini tamamlamış ancak bu defa da ABD'de büyük bir ekonomik kriz ortaya çıkmıştır. Kriz sonrası başta ABD olmak üzere gelişmiş birçok ülkede borsalar çökmüş, işten çıkarmalar had safhaya ulaşmış ve ekonomik kriz etkisini ağır bir şekilde göstermiştir.

Dünya Ekonomik Krizi'nin olumsuz etkilerine rağmen Türkiye'de Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı, 1934 yılında yürürlüğe konulmuş, 1934-1938 yılları arasında tamamlanması planlanmıştır. Plana göre, 20 tesisin bitirilmesi gündeme alınmış ve toplam 45.000.000 liraya mal olacağı hesaplanmıştır. Hedeflenen tarihten daha önce 1936 yılında tamamlanan ve büyük öneme sahip tesisler için maddi kaynakların bir kısmı Ziraat Bankası, İş Bankası ve Sümerbank tarafından temin edilmiştir. Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı dahilinde Kayseri'de dokuma fabrikası, İzmit'te kağıt fabrikası, Nazilli'de basma fabrikası, Bursa'da yün fabrikası, Karabük'te demir çelik fabrikası gibi tesisler kurulmuştur. Ayrıca sanayi ve üretim tesislerinin ulaşım ihtiyaçlarının giderilmesi amacıyla demiryolu yapım çalışmalarına hız verilmiştir. Kurulan ve kurulması planlanan tesislerin finansmanı genellikle yerli kaynaklardan temin edilmiş, dış ülkelere çok fazla borç para alınmamıştır. Tesislerin tamamlanması aşamasında, Rusya'dan yirmi yıl vadeli 8.000.000 dolar, İngiltere'den ise, 16.000.000 sterlin dış borç alınmıştır.

Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı'nın başarıyla tamamlanması üzerine 1936'da hazırlanan İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı ile Türkiye'nin muhtelif bölgelerinde yüz adet yeni fabrika kurulması planlanmıştır. Buna göre; maden, elektrik, taş kömürü, gıda, kimya, makine, gemi yapımı vs. alanlarda yatırım yapılması kararlaştırılmıştır. İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı birincisine göre daha geniş kapsamlı hazırlanmış, ancak II. Dünya Savaşı'nın patlak vermesi tesislerin tamamlanmasını engellemiştir.

KAYNAKÇA

- Aktan, Reşat (1972), *Türkiye İktisadi*, Ankara.
- Alkin, Erdoğan (1978), *Uluslararası Ekonomik İlişkiler*, İstanbul.
- Altıparmak, Aytekin (1998), Türkiye'de Cumhuriyetin İlk Yıllarında Müteşebbis Sınıfının Gelişimi, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*, S.13, s.169-181.
- Arrighi, Giovanni (2000), *Uzun Yirminci Yüzyıl*, (Çeviren: Recep Boztemur), Ankara.
- Aydemir, Şevket Süreyya (1999), *Tek Adam Mustafa Kemal 1922-1938*, Remzi Kitabevi, C. III, Ankara.
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)*, Fon Kodu: 030.10.0.0, Yer No: 116. 155,5, s. 2.
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)*, Fon Kodu: 030.10.0.0, Yer No: 116. 155. 5.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Yer No: 30-18-1-2/17-8-19.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Yer No: 30-18-1-2/1-7-14.

Başol, Koray (1983), *Türkiye Ekonomisi*, İzmir.

Beaud, Michel (2003), *Kapitalizmin Tarihi*, Ankara.

Çavdar, Tefik (1992), *Türkiye 'de Liberalizm (1860–1990)*, Ankara.

Çelebican, Gürgân (1982), Atatürk Döneminde Para-Kredi Siyaseti ve Kurumlaşma Hareketi, *Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi Semineri*, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara.

Devine, James (1994), The Causes Of The 1929-33 Great Collepse: A Marxian Interpretation, *Research In Political Economy*, Volume: 14, Page: 119-194.

Dokuyan, Sabit (2014), Savaş Ekonomisi ve Varlık Vergisi Üzerine Bir Değerlendirme, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Aralık 2014, 15(2), s. 23-55.

Durmuş, Savaş - Aydemir, N. Kemal (2016), Atatürk Dönemi Türkiye Ekonomisi (1923- 1938), *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi KAÜİİBFD*, Cilt, 7, Sayı 12, , s. 155-167.

Eğilmez, Mahfi (2017), *Küresel Finans Krizi*, İstanbul.

Embel, Erhan (2015), Türk Dış Politikasında Karar Vericileri Yönlendiren Yapısal Faktörler, *Bilig*, Kış 2015, S. 12, s. 145-170.

Ezer, Feyzullah (2012), 1929 Dünya Ekonomik Krizi Öncesi Atatürk Dönemi Türk Ekonomisi (1923-1929), *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, C. 100, S. 199, s. 31-40.

İnan, Afet (1972), *Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyeti 'nin Birinci Sanayi Planı 1933*, Ankara.

İnci, İbrahim (2013), İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'de Tek Parti Hükümetlerinin İlaş Politikaları, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (TAED)*, S.50, Erzurum, s. 269-288.

Kahraman, Serpil (2005), *(1929-1939) İktisadi Devletçilik ve Sanayileşme Politikaları*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Kalaycı, İrfan (2009), Atatürk'ün Kalkınma Modeli (AKM): Günümüz Sanayisi İçin Kazanımlar, *Maliye Dergisi* , S. 156, Ocak-Haziran, s.152-176.

Kazgan, Gülten (1988), *Ekonomide Dışa Açık Büyüme*, İstanbul.

Kennedy, Paul (1991), *Büyük Güçlerin Yükselişi ve Çöküşler(1500'den 2000'e Ekonomik Değişme ve Askeri Çatışmalar)*, Ankara.

Koç, İ. Ceyhan (2000), İzmir İktisat Kongresi'nin Türk Ekonomisi'nin Oluşumuna Etkileri, *Atatürk Dergisi*, C. 3, S. 1, Erzurum, s.145-167.

Koçtürk, O. Murat - Gölalan, Meryem (2010), 1923- 1950 Türkiye Ekonomisinin Yapısal Analizi, *Üçüncü Sektör Kooperatifçilik*, 45, (2), s. 48-65.

Mango, Andrew (2007), *Atatürk Modern Türkiye'nin Kurucusu*, İstanbul.

Özçelik, Özer - Tuncer, Güner (2007), Atatürk Dönemi Ekonomi Politikaları, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Ocak, s. 254-266.

Özcan, Enver (1981), *Ekonomik Bunalımlar*, Ankara.

- Özden, Miray (2014), *İktisadi Büyüme ve Kalkınma Olgusunda Dış Ticaretin Yeri ve Önemi: Türkiye Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Namık Kemal Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Tekirdağ.
- Özder, Ferruh (2017, Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı Ekseninde Atatürk Dönemi Türk-Sovyet Ekonomik ve Ticari İlişkileri", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 60, Bahar, s.143-170.
- Öztürk, İbrahim Mert (2013), İkinci Dünya Savaşı Türkiye'sinde Olağanüstü Ekonomik Kararlar: Milli Korunma Kanunu ve Varlık Vergisi, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, Ankara, , C. 32, S. 54, s. 135-166.
- Özyurt, Hasan (1981), Atatürk Dönemi Birinci ve İkinci Beş Yıllık Sanayileşme Planları ve Türk Ekonomisindeki Yapı Değişikliğine Etkileri (1933-1938), *Dergi Park (Journal Of Economy Culture And Society)*, S. 19, s.119-148.
- Parasız, İlker (1998), *Türkiye Ekonomisi 1923'den Günümüze İktisat ve İstikrar Politikaları*, Bursa.
- Şağan, Ali (2005), *Birinci Sanayi Planı ve Türkiye'nin Kalkınmasına Etkileri (1933-1938)*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü İstanbul.
- Şahinkaya, Serdar (2012), Türkiye Sanayileşme Tarihinden İki Kesit: Birinci Sanayi Planı 1933 ve Türkiye Sanayi Stratejisi Belgesi (2011 – 2014), *3.Ulusal İktisat Kongresi/29 Şubat- 2 Mart 2012 /DEÜ, İİBF İktisat Bölümü/İzmir-Türkiye*, s. 2-10.
- Tekeli, İlhan - İlkin,Selim (1983), *1929 Dünya Buhranında Türkiye'nin İktisadi Politika Arayışları*, Ankara.
- Tezel, Yahya Sezai (1994), *Cumhuriyet Dönemi İktisat Tarihi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 3. Baskı, Ankara.
- Tokgöz, Erdinç (2007), *Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914-2007)*, İmaj Yayınevi, 8. Baskı, Ankara.
- Töre, Nahit (1982), Atatürk Döneminin (1923-1938) Dış Ekonomik İlişkiler Politikası, *Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi Semineri*, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü (1973), *Türkiye'de Toplumsal ve Ekonomik Gelişmenin 50 Yılı*, Ankara.
- Ülken, Yüksel (1984), *Atatürk ve İktisat*, Ankara.
- Vural, İstiklâl Yaşar (2008), Atatürk Dönemi Maliye Politikaları: Liberal İktisattan Karma Ekonomiye, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Nisan, s. 77-114.
- Yücel, Fikret (2015), *Cumhuriyet Türkiye'sinin Sanayileşme Öyküsü*, Türkiye Teknoloji Geliştirme Vakfı Yayınları, Ankara.